

9, Csoportanalízis Kilencedik Előadás.

Ormay Tom

A BŰNBAKKÉPZÉS CSOPORTDINAMIKÁJA*.

„Tiporjatok rám durván, gazul”

Ady Endre
Új versek

A témával foglalkozó írók általában megegyeznek abban, hogy a bűnbakképzés jelensége fontos, de abban is megegyeznek, hogy a téma nem merül fel gyakran az irodalomban. Utalni fogok néhány szerzőre, akiknek segítségével bizonyos fokig meghatározhatjuk a bűnbak fogalmát, de láthatjuk azt is, hogy további munka szükséges. Az is nyilvánvalóvá válik, hogy a téma meglehetősen bonyolult. Magába foglalja a csoportnak más csoportokhoz való viszonyát, horizontálisan, vele egyenrangú csoportok felé éppen úgy, mint vertikálisan, alá és fölé rendelt csoportokhoz, a csoportnak tagjaihoz való viszonyát és a tagok egymáshoz való viszonyát is. Mondhatnánk, hogy általánosan szólva, minden, ami a csoportban történik, magában foglalja mindezeket, de a bűnbakképzés esetében erre jó külön felhívni a figyelmet, mert az ide vonatkozó irodalomból nem mindig derül ki.

Ezt a témát is, mint majdnem mindent, meg lehet fogalmazni nagyon egyszerűen is, ugyan akkor, a különböző részletek és összefüggések figyelembevételével, sokkal bonyolultabban. Egyszerűen szólva a szókimondó emberből lesz a bűnbak, mert kimondja az igazat, amikor az oldja az ő szorongását, de másokban szorongást okoz. Ő mondja ki, hogy a királyon nincs ruha. Ettől a csoporttagok szoronganak és haragszanak. De hálásak is érte, mert, jaj de jó az, amikor valaki kimondja, és rávetítik, projektálják saját hasonló érzelmeiket. Ha a bűnbakot elvesztik, hiányozni fog nekik. Ha sikerül megtartani, érezhetik hálájukat. Egyszerű fogalmazásban ennyit a bűnbakról.

Nézzük meg, mennyire változik meg a bűnbakképzés képe a társas-én fényében, mennyivel válik tisztábbá a képe a világosabban kifejeződő csoport specifikus fogalmak által, és így érthetőbbé a vele való munka?

Összehasonlítva az *áldozatot* a *bűnbakkal*: Találhatunk átfedést. A projekció fontos szerepet játszik mindkettőnél, de lényeges különbségeket is: a bűnbakot nem ölik meg, hanem kiküldik a pusztába. Ugyan a biblia nem számol be a bűnbak visszatéréséről, de mivel életben hagyták, megmarad a visszatérés lehetősége. Így a projektív identifikáció, más szóval a tükrözés fontos eszközzé válik a csoportban. Mózes III. Könyve. 16. (Szent Biblia), kifejezi a fogalom jelentését a társas tudattalanban.

A projekciót összehasonlítom az együttérzéssel olyan értelemben, amikor az együtt szó közös felvállalást jelent. Úgy tűnik, hogy a projekció korai törekvés az együttérzésre, abból a korból, amikor a társas-én még nem elég fejlett ahhoz, hogy a tagok képesek lennének elvállalni az érzelmekben való közös részvételt. Ez problémát jelent két szempontból: egy részt, mert a

---

* Ennek a fejezetnek korábbi változata megjelent a Pszichoterápia 1999. augusztusi számában.

többiek a társas-én szintjén nem veszik észre, hogy öneik is megvan ugyanaz az érzelmük, másrészt mert a mindenkiben meglévő, nem kívánt érzelmet az én szintjén egy személybe összpontosítják.

Megvizsgálom a bűnbakképzés különböző aspektusait. A csoport helyzetét, a jelenlévő szorongás magas szintjét, a hierarchiás szerveződés felbomlásának lehetőségét, amely a csoport létét veszélyezteti. *Yalom (1995) második csoportszintjét*, amelyben az dől el, hogy ki kerül felülre és ki alulra, és ahogy ez rokon *Bion, (1970) második alapfeltevésével a küzdelem-meneküléssel*. Hasonló veszély fenyegeti a csoportot kívülről is, mert minden csoport tagja egy nagyobb csoportnak, egy osztálynak a kórháznak vagy társadalmi egészségügyi rendszernek. Ilyenkor a csoportnak erős vezetőre van szüksége, akinek segítségével a harag egyrészt a magasabb szervek felé fordítható, másrészt egy dinamikus túlélési terv segítségével ez a harag pozitív energiává változtatható megbeszélések, tárgyalások, kompromisszumok formájában. Ha ez nem történik meg, a harag áldozatot, vagy bűnbakot választ. Sok esetben át kel menni a bűnbakképzés folyamatán, mielőtt a csoport ráébred helyzetére és pozitívabb megoldást talál. A bűnbak lehet egy személy a csoporton belül, vagy egy csoport, egy osztály, vagy maga a nagyobb intézmény. A bűnbakképzés sajátos mátrixa magába foglalja a vezető iránti ambivalens érzéseket. Továbbá a bűnbakkal szembenálló személynek, a *bűnbakképzőnek* fontos szerep jut, mert őrajta keresztül fejeződik ki a csoport projekciója a bűnbak felé. Szerintem a csoport minden tagja külön üzenetet hoz a csoport számára, amely kifejeződik a fejlődés megfelelő fázisaiban. A bűnbak fájdalmas üzenetet hoz, és nem akarja elmondani. Jónás Próféta Könyve, (Szent Biblia), tartalmazza az értelmezést a társas tudattalan szintjén.

Vizsgáljuk meg a bűnbak személyiségét. Sajátos gyerekkori mátrixot visz be a csoportba és ott megismétli.

A klinikai példában egy bűnbakképzés esetét tárgyalom, amely kétszer is megismétlődött a csoportban. Az első alkalommal megmentettük a bűnbakot és visszatérése sok szeretetet szabadított fel a csoportban. Második alkalommal nem tudtuk megtartani, így áldozattá vált és depressziót hagyott maga után.

Bűnbakképzés esetén a csoport egyik tagjára érzelmi eltolás hárul. Az eltolás, mint háritás többféle módon nyilvánul meg a csoportban:

1, Interpszichés szinten

Amikor a személy valamely társas-én tárgyához kapcsolódó érzését egy másik társas tárgyra helyezi át. Ilyenkor jelenti az eltolás azt, hogy a csoport egyik tagjának, vagy tagjainak szánt érzés valamelyik másik tagra tevődik át.

2, A társas-én szintjén

Előfordul, hogy a tagok egyenként nem akarják bűnbakká tenni X-et, de mégis megtörténik. Hogyan lehetséges ez? Többnyire a tagok szeme előtt történik, tudnak róla, de nem tudják megállítani a folyamatot. Segít bennünket a megértéshez és nagyon fontos megértenünk, hogy amikor a csoport a tagokból szintetizálódik, saját valóságával rendelkezik. Természetesen a tagokon keresztül fejezi ki magát, hiszen csak a tagoknak van szájuk, kezük, stb. A tagok úgy élik meg ezt, mint valami saját akarattal rendelkező erőt, így ez a folyamat sokszor legalább részben tudatos. Ha valamelyik csoporttag úgy éli meg ezt az erőt, mint valami idegen

behatást, az illetőnek komoly konfliktusa támadt a csoporttal és az elidegenedés háritási formáját alkalmazza. De egy fejlettebb csoportban ez az erő úgy érződik, hogy azt együtt érezzük és így a tagok személyiségének is tudatos részét alkotja.

Ez a rész nem az én, mert egy személy énje a csoportnak csak egy tagjához tartozik. Nem az, ösztön-én mert az eleve tudattalan, míg a csoportlélek részben tudatos, úgy, mint az én. Itt a személyiség társas-énjét találjuk.

Érdemben mondhatjuk, hogy „én nem akartam x-ből bűnbakot csinálni, de mi akartunk”. Karinthy (1956) Barabás című novellájában olvashatjuk, hogy amikor az emberek arról szavaznak Pilátus előtt, hogy a két elítélt közül melyiket bocsássák szabadon, egyenként mindegyik azt mondja: „a názáretit”, de együttesen úgy hangzik: „Barabást”. Egy új csoport, amelynek még nem alakult ki a saját társas-énje, nincs abban a helyzetben, hogy bűnbakot válasszon. Az csak akkor lehetséges, ha a tagok már elérték azt az állapotot, hogy egy bizonyos mértékben együtt éreznek, „egy emberként”, ahogy ezt mondani szokás, de még nem képesek mindenben együtt érezni, együttesen vállalni. Ezt az átmeneti állapotot fejezi ki Whitaker és Liberman (1964) amikor azt írják, hogy az együttes érzelmekhez úgy viszonyulnak, mintha egy emberhez tartoznának. Mások, mint Bion (1962) és Menzies (1970) ugyanezt fejezik ki a projekció fogalmával: egy személyt kiválasztanak és mindenki érzelme őrá vetődik. A csoportnak ebben az átmeneti állapotában a projekció úgy jelenik meg, mint sikertelen együttérzés. A társas-én még nem elég erős ahhoz, hogy a nehezebb érzéseket is úgy tartalmazza, mint mindnyájunk érzéseit, a tagok énje pedig visszautasítja ezeket, mert ezek az érzések nem csak egy személyhez tartoznak. Így aztán megpróbálják máshová tenni. Ez az időszak, amikor a személyek énjei a nehéz érzelmeket úgy dobálják egymásnak, mint a labdát, amíg társas-énjük kifejlődik, vagy amíg az egyikük gyenge énje összeroskad a csoport nyomása alatt és sajátjaként elfogadja a nem kívánt tartalmakat. Ez lesz az a személy - sokszor a borderline - aki aztán hordozójává válik az otthontalan érzelmeknek.

Ezek után a csoport ellene fordulhat a nehéz érzelmeknek abban a személyben, akinek az énje nem volt elég erős. Az egész csoport a bűnbak ellen fordul, és a bűnbak is a bűnbak ellen fordul. Ilyenkor a bűnbak meglepő mértékben egyetért a többiekkel, hogy őt ki kell közösiíteni. A személy aláveti magát a csoportfolyamatnak. Ahol a tagok nem csak egymáshoz viszonyulnak, hanem a csoport egészéhez is, a személyek fölötti transzperszonális szinten a személy általában alkalmazkodik. Euripidész, Ifigénia Auliszban című drámájában, Agamemnon úgy dönt, hogy lányát fel kell áldozniuk a hadsereg érdekében. Számomra a legmegindítóbb jelent, amikor lassan, a csoport nyomására Ifigénia megtörik és, annak ellenére, hogy Achillesz mellette áll - de mindenki más ellene - beleegyezik, hogy őt feláldozzák. Végül is csak bűnbakká válik, mert Artemisz istennő papjai megmentik.

A projekció sikertelen együttérzés, amikor még nem vagyunk képesek együtt vállalni, akkor vetítjük másokba nem kívánt érzelmeinket. A projekció nem áll meg a csoport szintjén. A csoport viszonyul egyéb csoportokhoz, és projekció található a csoportok közötti szinten is. Amikor a csoport társas-énje kialakul, a csoportidentitás kifejlődésének fontos mozzanata, hogy összehasonlítja magát más csoportokkal. Bizonyos szempontból különbözőnek fogja magát találni, és más szempontokból hasonlónak. Egyrészt horizontális viszonyulás történik többé-kevésbé azonos szintű csoportok között. Ilyenkor a csoporttagok emlékezhetnek, hogy már előzőleg voltak más csoportban is, vagy ha egyéb csoportok is dolgoznak az épületben, a tagok kifejezik fantáziáikat és érzéseiket azok felé. Ebben az átmeneti időszakban segít, ha a vezető úgy beszél a csoportról, mint a családról, amivel bátorítja a tudatos összehasonlítást a csoport és a tagok családjai között. Erős identitással rendelkező csoportok nem vetítenek más

csoportokra, de amikor az identitás még nem olyan fejlett, és ez legtöbbször így adódik, akkor történik projekció. Gyors változások, vagy krízis esetén regresszál a csoport és erősödik a projekció. A társadalom egészében ilyenkor üldözik a kisebbségeket vagy ellenséges társadalmat keresnek.

Valamelyest hasonló folyamatok játszódnak le függőleges irányban a csoport és a nagyobb csoport között. Mondjuk, az osztály és a kórház között. Az a különbség, hogy ilyenkor a nagyobb csoport egyúttal áttétel tárgyává is válik. Ennek a ténynek a fontossága a bűnbakképzésben hamarosan megnyilvánul.

Térjünk vissza a személyes bűnbakhoz kiscsoportos összefüggésben. A tagok a mellett, hogy nem kívánt érzelmeiket rávetítik, még bele is gondolják őt valamely másik csoportba, amelyet ugyancsak kiszemeltek projekciós tárgyként. Olyan fantáziák keletkeznek, hogy az illető „zsidó” vagy „ő katolikus” vagy „az igazgató barátai közé tartozik”. A bűnbak és a rossznak vélt csoport közötti ilyen kapcsolat szisztematikus és fontos.

Eddig általában bűnbakról gondolkodtunk, de jön egy pillanat, amikor a személy sorsa két út közül valamelyik irányba folytatódhat. Ha lélekben végleg elpusztítják a csoportban - ilyenkor többnyire elmegy, és nem jön vissza - áldozatnak nevezhetjük. De a másik esetben, amikor az illetőt csak elbocsátják, de nem pusztítják el, akkor bűnbak. Ilyenkor felmerül a lehetőség, hogy visszatérjen és ilyen irányú vágyak természetesen ébrednek is a csoportban, tudatosan, vagy tudattalanul. Lásd fentebb Ifigénia drámáját. Az áldozatképzés és a bűnbakképzés dinamikája bizonyos fokig azonos, de a funkciójuk különböző. Csak néha utalok az áldozatra, azért, hogy világosabbá tegyem a bűnbak képét. Ha a bűnbakot végleg elveszítjük, áldozattá válik. Ilyen szempontból nézve Krisztus áldozatból bűnbak lett a végén, mert visszatért, ha misztikus formában is, és így vált a végtelen szeretet forrásává. Ezzel kapcsolatban nem tartom szerencsésnek, hogy az egyház a keresztre feszített Krisztus jelképét választotta, ugyan is az emberek többnyire azt ismétlik, amit látnak. A televízió létezése óta már többször kiderült, hogy valami elkövetett bűn pontosan felismerhetően egy televíziós program mintáját követte. Az egyház két ezer év óta a keresztet tartja a fejünk fölött. Talán hasznosabb lenne a feltámadt Krisztus jelképét választani.

Azt találjuk Mózes III. Könyvében, (Szent Biblia), hogy két állatot választanak ki. Az egyiket feláldozzák istennek, és a másikra ráruházzák bűneiket és kiküldik a pusztába, de nem akárhová, hanem Azazelhez, aki a rossz szelleme. Ez az a másik hely, ahová a bűnbak szerintük tartozik.

Már említettük, hogy bűnbakképzés történik, amikor a csoport identitásának alakulása során van már elég kohézió ahhoz, hogy valamilyen csoportérzések keletkezzenek, de még nincs elég összetartozás ahhoz, hogy megosszák nehéz érzelmeiket. Ilyenkor a csoportvezető helyzete is megkérdőjeleződik, amely sajátos szorongást von maga után. A csoportnak még mindig erős vezetőre van szüksége, de olyanra, aki már elviseli a versengést, sőt néz is elébe. A viszontáttételben ilyenkor felvetődik a kérdés, hogy a vezető tud-e birkózni a csoporttal? A dinamika szempontjából nézve erős a harag a vezetővel szemben, ezt nehéz kifejezni, mert veszélyeztetné a csoportot. Olyan vágyak is felmerülnek, hogy elpusztítsák a vezetőt, és kívánják, hogy a vezető erős legyen, hogy megbirkózzon mindezzel. Ha ebben a fázisban a csoportnak valóságos problémája támad a nagycsoport felé, mondjuk az osztály, vagy a kórház felé, talán újraszerveződés miatt, vagy új helyet kell találniuk, a vezető helyzete különösen érzékenyvé válik. Ilyenkor a csoport megvédi a vezetőt és az erős negatív érzelmek áttevődnek egy másik személyre, vagy egy másik csoportra. Mivel hogy a konfliktus lényege

a vezetéssel kapcsolatos, a felettes csoporthoz való viszony különösen fontossá válik. A tagok kifejezik gondolataikat politikai kérdésekkel kapcsolatban, a hidrogénbombáról, az emberiség jövőjéről vagy a világegyetemről. A vezető látja, hogy szavai nagy súlyt kapnak, úgy néznek rá, mint valami prófétára. Ha ilyenkor egy csoporttag ellene fordul a csoportnak, vagy a vezetőnek, és így mintegy jelentkezik a bűnbak szerepére, leghelyesebb, ha a vezető megvédi a tagot és önmagát ajánlja fel bűnbakként. Foulkes (1948) rámutat a hiányzás jelentőségére is a bűnbakképzés folyamatában. Könnyű bűnbakká tenni a hiányzó tagot, mert a háta mögött könnyebb beszélni. De tovább is mehetünk és megkérdezhetjük, hogy mi készíti az illetőt ilyenkor arra, hogy hiányozzék?

A bűnbak személyisége

Eddig megvizsgáltuk a csoport körülményeit belülről és kívülről. Most talán nézzük meg a személy szempontjából: ki az, akiből bűnbak lesz? Ruth S. Eisler (1956) rámutat, hogy ez a személy kifejezi, és egyúttal magának megtartja mindazt, amit a többiek feladnak a változással járó alkalmazkodás során. Nyilvánvaló, hogy az illető kifejez olyan érzelmeket, amelyeket a többiek nem képesek vállalni. Kiválasztja magát, elkülönül a többiektől, narcizmusában különbnek képzei magát. Fentebb említettük, hogy a bűnbak énje összeroskad a csoport nyomása alatt, amikor a tagok egymásnak adogatják a nem kívánt konfliktust. Segít, ha az én erejének a fogalmát használjuk, mert így nyilvánvalóvá válik, hogy az illető gyerekkorából hozza be a problémát a csoportba. R. Skynner (1976) rámutat, hogy a csoport és a gyerekkori család közötti analógiát használva felfedezhetjük, hogy a bűnbak a jelenben ismét egy sémát, amit a múltban már többször végigcsinált. Pontosabban, a fejlődés korai éveiben találjuk magunkat, amikor a gyerek ellenállni próbált a szüleinek, de személyisége beleroskadt, mert nem volt elég erős, vagy, mert a szülők voltak túl szigorúak. Így a jelenben olyan személyt találunk, aki elkülönül a többiektől, ellenségesen viseltetik a vezetőkkal szemben, de ő maga nem képes vezetni, mert gyűlöli a szüleit és így nem képes szülővé válni. A csoportban alá akarja ásni a vezető tekintélyét, de cserébe nem nyújt semmi pozitívát. Amikor támad, nem lesz kedves, vagy szeretetreméltó, vagy bölcs és nincs olyan helyzetben, hogy jobbat tudjon nyújtani. Elnyeri a csoport szimpátiáját, mert ők is szeretnének önállóak lenni, támadni a vezetőt, de amikor nem tud alternatívát nyújtani, frusztrálja és megijeszti a csoportot. A szimpátia közelítő hatása következtében könnyű vetíteni rá, és ezek után akarják elküldeni őt.

Az is igaz, hogy a bűnbak el akarja hagyni a csoportot, mert kiábrándult belőlük és a csoport érzi ezt az elidegenedést, úgy érzik szerette őket, de most áruló. A csoport haraggal válaszol, mert a tagok nem szeretik tudni, hogy ők kiábrándítóak. Szomorúságában a bűnbak még azt is gondolja, hogy odakinn a pusztában jobb lesz. Utolsó elkeseredettségében, hogy az ideális emberekről való fantáziáját megőrizze, azt gondolja, hogy Azázel jó, hogy a rossz a jó. Ebben a helyzetben egyedül marad, és csak önmagára próbál számítani. De ahogyan kiábrándul másokból, úgy lassan önmagából is kiábrándul, és csak úgy számíthat magára, ha személyiségének egy sarkában megőrzi önmaga tökéletességéről szóló fantáziáját. A narcisztikus személy bele ragad az ilyen helyzetbe.

A bűnbakképzésnek még egy aspektusa fontos. Említettük, hogy a csoportban a társas-én önmagában nem tud kifejeződni, mert nincsen teste. Csak a tagokon keresztül nyilvánulhat meg. Amikor ezt teszi, az illető csoporttag üzenetet közvetít a csoport számára. Időről időre mindegyik tag hoz valami üzenetet. Ez a csoport viszonya önmagához a tagjain keresztül. A bűnbak különösen érzékeny a vezetővel kapcsolatos konfliktusokra, ő azt az üzenetet hozza, hogy „rosszak vagytok” és még azt is, hogy „mi haragszunk a vezetőre”. Nem képes átadni az

üzenetet, mert csoportérzése, a társas-én ehhez nem elég erős, így az üzenet eltorzul és énjén keresztül abban a formában jelenik meg, hogy „én haragszom a vezetőre”. Ezek után a haraggal együtt a bűnt is magára vállalja. A csoport többi tagjai megragadják az alkalmat, és hogy ne vállalják együtt a terhet, azt felelik, hogy „igen, te haragszol és te vagy a bűnös”. Ilyenkor egy rövid időre fellélegzik a csoport.

Jónás Próféta Könyve (Szent Biblia), kifejezi a tartalmat a társas tudattalan szintjén. Az Úr azt mondja Jónásnak, hogy menjen Ninivébe és adja át az üzenetet, mi szerint bűnösök és az Úr haragszik rájuk. Jónás nem szereti a rábízott küldetést, és elmenekül. Egy csoporttal hajóba ül és kitör a vihar. A csoport áldozattá akarja tenni őt, azt mondják, hogy ő az idegen, ő a hibás, ő okozta a vihart és a tengerbe dobják. Az Úr cethalat küld és megmenti Jónást, majd újból rábízta az üzenetet. Ez alkalommal elvégzi feladatát, de még mindig haragszik, mert az Úr magának tartja meg a szeretetreméltó munkát a megbocsátást, és őrá bízta a fenyegetést. A végén megbékül, mert az Úr házat épít neki és így letelepszik, csatlakozik a csoporthoz.

A bűnbak, mint átmeneti tárgy

A nem kívánt érzéseknek csak egy része vetítődik a bűnbakra, a további rész a rossz csoportra vetítődik. Azázel a rossz szellem a pusztában. A pap ráteszi kezét a kecskebakra, valamit leemel a csoportról és átteszi azt. Ezután az állatot Azázelhez küldi. Ettől a bűnbak átmeneti tárggyá válik, hírnök a csoport és egy másik csoport között. Projekciók tapintható eszközévé válik, rossz hírek hordozójává. Valahová el kell vinnie üzenetét. Ha nem a saját csoportjának, akkor egy másiknak. Ebben rejlik a bűnbak átmeneti szerepe. Küldetés az, és amikor betöltődött, megszabadul tőle. Scheidlinger (1981) azt írja, hogy a bűnbak dermesztő technikai kihívás a csoportvezető számára. Egyrészt fájdalmat okoznak valakinek, másrészt a csoporterkölcsöt veszélyezteti.

Hogyan dolgozik a csoportvezető a bűnbakképzéssel?

- 1, Hosszú távon a csoportnak erősebb társas-ént kell kifejlesztenie, amelynek segítségével felismerik, hogy az érzelmek hová való, hogy az mindnyájukban közös.
- 2, Rövid távon cselekedjünk, hogy megmentjük a helyzetet.

Ilyenkor a csoport már rendelkezik közös érzelmekkel, de még nem képes azokat vállalni. Rendelkezésükre áll a projekció és az eltolás, ezeket fogják használni. Tudjuk, hogy a vezető dolga, hogy átvegye a bűnbakra vetített érzelmeket, és amíg a csoport erre nem képes, addig magára vállalja azokat. Hogyan lehet ezt elérni? Ha a vezető azt mondja: „nem őt kárhoztatjátok, hanem engem” az segíthet, bár sokszor nem, mert élményeiben a csoport nem elég érett ennek a felismerésére. Erre mondaná Foulkes (1964) hogy mélybeugró értelmezés. Közelebb állunk a pillanathoz, ha felhasználjuk magát a helyzet dinamikáját. Az érzelmek a szimpátia vonalán csúsznak át egyik tárgyról a másikra, a hasonlóság viszonyában. Segít, ha a vezető egyetért a bűnbak által kifejezett kritikus megjegyzéssel vagy viselkedéssel. Vagy, mert a bűnbakot gyakran a rossz csoporthoz kapcsolják, a vezető mondhat valami jót a rossznak választott csoportról. Az ilyen beavatkozás rendkívül hatásos, és mert ilyenkor a szorongás magas szintje miatt a vezetőnek a szokásosnál nagyobb hatalmat tulajdonítanak, óvatosságot igényel.

A projekció nem cél önmagában. Az elvetett érzelmet vissza kell tulajdonítani, azonosulni kell vele, mielőtt a kisbaba elég erős ehhez, mert különben a veszteséget állandóan érezni

fogja és depressziót okoz. Hasonló módon, a bűnbakot elküldik olyan érzelmekkel, amelyek mindenkire tartoznak. Ha a bűnbak nem tér vissza, a csoport érezni fogja a veszteséget és depresszióba esik. Mániásan tagadni próbálják, mással foglalják el magukat, vagy merészen azt mondják: „de jó, hogy megszabadultunk tőle”, vagy „már ideje volt, hogy elment”. Ha a vezető emlékezteti a csoportot a veszteségre, a mélyben fekvő depresszió a felszínre kerül. Míg, ha a vezető nem tudatosítja a csoportban a veszteséget, állandóbb jellegű depresszió és bűntudat áll be, amely további bűnbakképzéshez, vagy áldozatokhoz vezethet. Amikor a bűnbak visszatér, meg hozza az elveszett érzelmeket. A végén átadja az üzenetet, amely kezdettől fogva a hivatása volt, hogy: „mi haragszunk” és ezzel együtt felszabadítja a szeretetet és a megbocsátást.

Klinikai példa

A csoport munkája szokatlan körülmények között indult, mert az első hat ülés után másik szobába költöztünk a kórházban. A felszínen nem mutatkozott semmi zavar. Első alkalommal csendesek voltak az új helyen. Amikor megkérdeztem, hogyan érzik magukat, azt felelték, hogy jó volt a változás, mert itt kényelmesebb, tágasabb és világosabb. Ezek után Dávid nyugtalan lett és azt mondta, hogy döntsük el mi is egy csoport feladata és milyen szabályokat követünk? Azért jött be a csoportba, mert szorongástól szenvedett és időnkénti deperszonalizációtól. Hamar előjött a problémáival, mert nem tudta azokat magában tartani. R. Battegay (1983) megjegyzi, hogy az ilyen beteg kifejezi mindenki problémáját olyankor, amikor még nem tudatosak ezekről, és még nem készek arra, hogy szembenézzenek velük. Többnyire a borderline tesz ilyet, és várható, hogy áldozat lesz belőle, a csoport megszabadul tőle. János rendszeresen ellentétes álláspontot foglalt el és hangsúlyozta a csoport Dávid-ellenes érzéseit. Újak voltunk együtt, még alig csoport. A felszínen a korai változás növelte a csoport összetartozását, a kohéziót, de senki nem tudta a mélyebb dinamikát: nem ismertük egymást. Kórházi leleteiből tudtam, hogy Dávid heves vitákat folytatott az apjával, azt is, hogy ivott és időnként drogot is szedett. Úgy döntöttem, hogy a csoport tud vigyázni önmagára, és én közvetlenül Dávidot fogom védeni. Tudatosan magamra vettem és kifejeztem azt az érzést, amit a csoport tudattalanul érzett és Dávidra vetített: Azt mondtam, hogy haragszom a kórházra, mert másik szobába helyeztek bennünket. Így a projekciót magam felé irányítottam és onnan pedig a kórházra. Kórházi ambuláns csoport voltunk, mind kórházi beutaláson keresztül kerültek be, függőségi kapcsolatban álltak a felettes csoporttal. Tudtam, hogy közbelépésem nem hozott megoldást a problémákra, de levettem a nyomást Dávidról, aki szerintem ebben az időszakban nem bírta volna ki, és csökkentettem a csoport szorongását is. A libidó megoszlása szempontjából meg volt az a veszély, hogy önvédelmi célból a csoport túl erősen önmaga felé fordul és narcisztikussá válik. Ennek a veszélynek megjelentek a jelei: amikor nem a Dávidra haragudtak, azzal voltak elfoglalva, hogy mi is a csoport? Mik a szabályok? Haragom kifejezésével kitisztult a levegő, a tagok szabadabban viszonyulhattak egymáshoz és Dávid is felszabadult. Ezt az esetet még nem nevezhetjük bűnbakképzésnek, mert egy új csoportban még nincs elég közös érzés, amely az egyik tagon keresztül fejeződik ki, de itt már kiviláglott, hogy kiből lehet bűnbak a csoport későbbi élete során.

Egy évvel később hasonló probléma ismétlődött meg. Átszervezték az osztályt és nem maradt számunkra hely a kórházban. Rövid idő alatt költöznünk kellett és végül is a magánrendelőmben kötöttünk ki. A megismétlődő konfliktus felelevenítette a régi csoportmotívumot. Dávid nyilvánvalóan szorongott és így a többieknek megadatott a lehetőség, hogy megkönnyebbülten rávetíthették szorongásaikat. János támadta Dávidot és ezzel ráirányította és kifejezte a csoport ellenséges érzelmét. De voltak különbségek is. Ekkor már egy éve együtt voltunk, jobban ismertük egymást. Dávid már tudta, hogy haragszik az

apákra, a vezetőkre és mindnyájan tudtuk, hogy a családjában ő volt a bűnbak. A csoportban végzett munka következtében ki tudta fejezni kórház elleni haragját. Javaslatára a csoport közös levelet írt az igazgatóságnak. Én nem szóltam bele, a levél hangja higgadt volt és reális. Meg voltam velük elégedve. De miközben zajlott mindez, Dávid elkezdett kimaradni a csoportból. Azzal érvelt, hogy nehézségei voltak a munkahelyén (ekkor már dolgozott) és nem tud időben eljönni. Ezek után megint nem jött. A csoport már elég erős volt arra, hogy a problémát maga vállalja, így elhatároztam, hogy szembeszállok kórház elleni haragjukkal. Nem volt könnyű, mert részben egyetértettem velük, de a végén sikerült olyan álláspontot elfoglalnom mi szerint kritikájuk jogos volt, de eltúlozták a reakciójukat. Az ilyen kérdések soha sem teljesen világosak. Mindenesetre a csoport haragja felém fordult és én tudatukba hoztam, hogy ugyanígy haragszanak Dávidra, és hogy elzavarták őt. Mondtam nekik, hogy ha haragszanak a kórházra, elmondhatják nekem, és amikor János rám támadott, tudtam, hogy közbelépésem sikerrel járt. A következő ülésen a csoport levelet írt Dávidnak, amelyben visszahívták őt. Dávid meg is jött és ezek után mindenki jobban érezte magát. A felszabadult szeretet légkörében sok problémát megoldottunk, de engem időnként elfelejtettek. Úgy beszéltek a jelenlétemben, mintha ott sem lettem volna. Nyilvánvalóan én lettem a bűnbak. Én világosan asszociáltam magam a vezetőséggel, amíg Dávid végül is ki tudta fejezni ilyen irányú haragját.

Úgy tűnt, hogy túljutottunk a problémán. Dávid szorongása csökkent és több szempontból előrehaladt. Még egy évvel később bejelentettem, hogy új tagot hozok be a csoportba és véletlenül ugyanekkor Dávidot előléptették a munkahelyén így vezetővé vált. Dávidban felelevenedett vezetővel kapcsolatos problémája, és nehezen tudta elfoglalni azt a szerepet, amire haragudott, nehezen tudott vezetővé, szülővé válni. Talán az egy problémával még megbirkóztunk volna, de ezen felül a bejelentett új tag által keletkezett szorongás már túl sok volt Dávidnak. Gyerekkori problémájának része volt egy fiatalabb testvér megszületése, aki miatt kegyvesztett lett. Sikerült felbosszantania a csoportot, ellene fordultak és ez alkalommal végleg elkergették. Az új tag megérkezett, ő már nem találkozott Dáviddal, de volt alkalma hallani róla, mert a csoport depressziós lett. Az új tag, Kati tudni akarta, hogy mennyiben okozta ő a depressziót? Szerette volna, ha szeretik és elfogadják a csoportban. Először nem akartak beszélni Dávidról, mintha sohse lett volna, de nagyon aggódtak, hogy el ne veszítsék Katit. Én emlékeztettem őket Dávidra. Amikor muszáj volt rágondolni, rendszeresen összehasonlították Dávidot Katival és az utóbbinak keményen kellett dolgoznia, hogy önmaga lehessen a csoportban.